

MONUMENTUL EROILOR AERULUI (AVIATORILOR)

EMANUEL BĂDESCU*

Primul Război Mondial a adus, alături de câteva noutăți ce vor schimba radical conceptul de război, luptele aeriene. Cum bine se cunoaște, aeronautica modernă a pasionat de la bun început pe români, care au contribuit în mod substanțial la emanciparea ei de sub tutela vechilor coordonate teoretice și tehnice. Numele lui Traian Vuia și al lui Henri Conadă sunt esențiale în istoria aeronauticii. Tot un român, George Valentin Bibescu, se va număra - din 6 ianuarie 1910 - printre primii 20 de piloți din lume¹. Nimic mai firesc decât ca România să participe la război și cu aviatori militari. Înainte de intrarea ei în luptă, la 10 august 1915, luase ființă Corpul de Aviație, condus de un ofițer de stat major, locotenent-colonelul Constantin Găvănescu². Dincolo de unele erori datorate lipsei de experiență și inabilității în mănuierea fondurilor pentru achiziționarea aparatelor celor mai performante, această unitate și-a făcut cu prisosință datoria de onoare. Se impunea ca, după război, amintirea eroilor aviatori căzuți pentru progresul aviației, în lupte ori în diferite misiuni, să fie imortalizată pentru cinstirea lor eternă de un monument comemorativ.

În anul 1923 a luat ființă un comitet restrâns, hotărât a aduce la îndeplinire acest dor sfânt al tuturor aeronaviganților. Comitetul era alcătuit din următorii membrii: Constantin C. Olănescu, Mihai Oromolu, profesor doctor Ioan Cantacuzino, mare amator de artă, locotenent colonel Paul Teodorescu, viitor ctitor al Academiei Militare și medic locotenent colonel aviator Victor C. Anastasiu³. S-au făcut câteva tatonări în privința strângerii de fonduri și pentru angajarea unor sculptori, dar fără sorți de izbândă. Abia din momentul când principele Carol - moștenitorul Tronului și inspector general Aeronauticii - va prelua în anul următor conducerea comitetului, problema a căpătat un contur vizibil și dătător de speranțe. Chiar în acel an - 1924 - s-a cerut contra cost și pe tema „sacrificiul aviatorilor și Victoria Aviației” câte o machetă sculptorilor Ion Jalea, Alexandru Severin, Cornel Medrea și Ion C. Dimitriu-Bârlad. Nu a fost acceptată nici o machetă, „căci nu reprezentau Sacrificiul Aviatorilor și Victoria Aviației”, cu toate că primii trei artiști au fost premiați cu câte 10.000 lei de persoană⁴. În disperare de cauză, Comitetul a organizat un concurs public cu premii în valoare

* Biblioteca Academiei Române, București.

¹ George Paul Sandechi, Dan Hadîrcă, *Prințul George Valentin Bibescu. Biografia unui călător*, Editura Vivaldi, București, 2005, p. 74.

² *Ibidem*, p. 129.

³ Victor Anastasiu, *Monografia monumentului Eroilor Aerului*, București, 1939, p. 3.

⁴ *Ibidem*, p. 4.

totală de 40.000 lei. Au răspuns 14 sculptori, proiectele lor fiind expuse la Ateneul Român în ziua de 2 iulie 1925. Dintre acestea au fost premiate cele executate de Spiridon Georgescu, Lydia Kotzebue și Schmidt Faur. Paradoxal, nici unul nu a fost considerat demn de execuție⁵.

Prin atașării militari, s-a apelat la artiștii străini în vederea organizării unui concurs internațional, însă inutil, poate ca urmare a proastei reclame pe care o avea prințul Carol în Occident și care, în mod cert, a cauzat înlocuirea lui cu C. Olănescu la președinția Comitetului. Consternat, Comitetul a cerut artiștilor premiați să modifice proiectele în spiritual temei, autorizându-l pe doctorul aviator Victor Anastasiu cu îndeplinirea acestui deziderat⁶. Întrucât Spiridon Georgescu s-a arătat mai preocupat de Monumentul Geniului, a cărei execuție îi revenise exact în acele zile și pentru că Faur – fascinat de academism – nu reușea să depisteze lungimea de undă a temei, misiunea doctorului Atanasiu s-a redus la consilierea Lydiei Kotzebue, care cocheta de la începutul carierei sale cu simbolismul și expresionismul de nuanță rusească.

Lydia Kotzebue

„Ajutată” astfel, artista a propus mai multe modificări, ultima, identică sau foarte apropiată de binecunoscutul monument, fiind acceptată ca reprezentând tema propusă: „Stimată doamnă Kotzebue, Comitetul Monumentului întrunindu-se în ziua de 21 februarie a.c. a decernat proiectului Dvs. premiul I, adică executarea monumentului. Pentru aceasta vă rugăm a lua contact cu subsemnatul pentru a vă încunoștința de modificările de detalii cerute de comitet, arătând totodată și care sunt condițiunile Dvs. de executare, fiindu-ne necesare la facerea contractului. Comitetul nu se opune dacă credeți necesar colaborarea Dvs. cu alt sculptor, architect, etc. Suma pe care ați primit-o pentru machetă se consideră în accontul pentru monument. Președintele Comitetului C. Olănescu”⁷.

Prin intermediul lui V. Anastasiu artista a comunicat permanent cu membrii Comitetului, încât, în urma unui memoriu detaliat, în ziua de 11 iulie 1927, „Între subsemnații, membri ai comitetului pentru ridicarea unui monument al aviatorilor în orașul București, și doamna Lydia Kotzebue, sculptoră din strada Brutari No.1, s-a încheiat următorul Contract: Membrii comitetului pentru ridicarea statuei aviatorilor acceptă machete prezentată de Doamna Artistă Lydia Kotzebue și îi încredințează execuția pieselor de bronz, conform machetei prezentate în dimensiunile arătate în memoriu, adică cele patru figuri, în măsură de 4-5 metri, cum și toate ornamentațiile în bronz. Proiectul rămâne proprietatea aviației și doamna artistă nu poate să-l cedeze nici parțial, nici total altcuiva. Comitetul va pune la dispoziția doamnei artiste un local unde se vor executa lucrările și va delega un membru spre a putea lua contact în orice timp și care va satisface nevoile și cererile doamnei sculptoră în conformitate cu prezentul

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Biblioteca Academiei Române (în continuare se va cita B.A.R.), Cabinetul de stampe, Arhiva Lydia Kotzebue, doc. 02028 din 22 februarie 1927, p. 1-13.

contract. Doamna sculptoră se angajează a termina studiul definitiv al monumentului în măsură de 1 m figura (1/4 mărime naturală a monumentului) la 1 octombrie a.c., când va anunța în scris pe delegatul comitetului. Comitetul se obligă ca în minimum 15 zile de la anunțare să-i comunice obiecțiunile, dacă mai are de făcut, sau aprobarea definitivă pentru executarea lucrării în mare (orice obiecție făcută trebuie executată în timp de 10 zile cel mult). La expirarea acestui termen, hotărârea se va comunica de dl. Președinte în scris, după care d-na sculptoră se angajează a executa lucrarea în mare turnată în ghips, cu toate detaliile, în termen de 1 an. Doamna sculptoră se angajează a supraveghea construcția, partea din piatră a monumentului și a turnatului în bronz cu montarea, aducând la cunoștința comitetului toate obiecțiunile ce ar avea de făcut. Membrii comitetului pot oricând urmări și cere lămuriri asupra mersului acestei lucrări. Costul acelor 4 figuri și ornamentațiuni executate conform clauzelor de mai sus ale contractului este de 800.000.

Plata se va face în modul următor: 1) La facerea contractului se va da ca avans 30% din preț, 240.000 lei. 2) La terminarea studiului de 1/4 mărime naturală, 25% din preț, 200.000 lei. 3) La terminarea figurilor în mărime reală a monumentului, 20% din preț, 160.000 lei. 4) Restul de 25% se va achita doamnei sculptoră la montarea definitivă a monumentului, 200.000 lei. Orice neexecutare a vreuneia din clauzele contractului de față, neexecutarea de forță majoră, afară de prețul monumentului care rămâne bine stabilit, nu aduce rezilierea contractului. Părțile vor stabili de comun acord modalitatea de aranjament. Președintele Comitetului C. Olănescu. Membrii: dr. I. Cantacuzino, Mihail Oromolu, general Rudeanu, dr. Anastasiu. Sculptor Lydia Kotzebue”⁸.

Persoana de legătură între comitet și artistă a continuat să fie doctoral Anastasiu, care o va scuti de multă alergătură. Timp de trei luni toate obiecțiile au fost rezolvate, astfel încât, în ziua de 27 octombrie 1927, comitetul a considerat încheiat lucrul la machetă. În scrisoarea trimisă prin dr. Anastasiu, C. C. Olănescu menționa: „Mult stimată doamnă, Am plăcerea a vă comunica că comitetul Monumentului Aviatorilor a aprobat definitiv macheta (1/4 mărime naturală) pe care ați prezentat-o. Aducându-vă felicitările sale pentru frumoasa operă de artă concepută și executată de Dvs, comitetul vă roagă să primiți încredințarea prea deosebitei sale considerațiuni”. Totul părea să decurgă perfect⁹.

Pentru executarea elementelor monumentului în mărime naturală, i s-a pus la dispoziție o încăpăre adecvată la Arsenalul Armatei. La rândul lor, membrii comitetului au pornit o adevărată goană după fonduri, după materialele necesare fabricării și înălțării monumentului, neuitând să caute un loc de amplasare cât mai potrivit scopului. Însă, intrarea liberalilor în opoziție și, mai cu seamă, cutremurul provocat de prăbușirea Bursei din New York, au marcat drastic eforturile comitetului. Totuși, noul Inspector general al Aeronauticii, generalul de Divizie Vasile Rudeanu, a refuzat să se dea bătut. A vizitat-o personal pe artistă în atelier, sfătuind-o să continue lucrul și asigurând-o, în numele comitetului, că își va primi drepturile cuvenite. De altfel, doctoral Anastasiu veghea aproape zilnic evoluția lucrării, care, datorită dimensiunilor, nu era o treabă ușoară, mai ales pentru o femeie. Sculptorii respinși la cele două concursuri și alți

⁸ *Ibidem*, doc. 2.

⁹ *Ibidem*, doc. 3.

invidioși puneau deja la îndoială capacitatea ei creatoare ori de muncă, inventând tot felul de „autori reali”, care nu și-au afirmat paternitatea intimidăți fiind de numele Kotzebue sau de o pretinsă origine ilustră a artistei¹⁰. În monografia dedicată Monumentului Eroilor Aerului, doctorul Anastasiu, cel care a urmărit toate stadiile lucrării și care, astfel, era cel mai important martor ocular al artistei, avea să precizeze negru pe alb: „Acest monument, pe lângă că reprezintă concepția D-nei L. Kotzebue, a fost în întregime lucrat de autoare, cu eforturi demne de admirat pentru toate detaliile de construcție, până la turnarea în bronz!”¹¹

În mai 1930 lucrarea era aptă pentru a fi turnată în bronz. Recunoscători, membrii comitetului i-au transmis în scris autoarei: „Vă comunicăm prin aceasta că Monumentul Eroilor Aviatori, pe care l-ați făcut Dvs. în urma concursului ce a fost, este luat în primire de d-nul V. Rășcanu, angajat de comitet pentru a-l turna. Comitetul vă aduce laude bine meritate pentru modul conștiincios și precis a executării contractului, cum și pentru bunăvoința pe care ați pus în tot timpul execuției lui, mai cu seamă că ați întâlnit atâtea obstacole de tot felul. Comitetul vă mulțumește și speră că dacă și partea arhitecturală și turnatul va fi la înălțimea artei dvs., scopul nostru va fi pe deplin ajuns, iar Capitala va fi dotată cu o lucrare monumentală de artă”¹².

Lui Vasile V. Rășcanu, care în 1928 turnase și „Leul” lui Spiridon Georgescu, i se plătitese un acouton enorm de 1.023.457 lei, restul de 18.543 urmând să-i fie achitat la finalizarea lucrării. Din bronzul necesar, circa 12 tone, erau oferite de Ministerul de Război, sub semnătura generalului Nicolae Condeescu, alte trei tone fiind cumpărate din comerț. Concomitent cu începerea lucrului la turnare, Comitetul a făcut presiuni asupra Primăriei Capitalei pentru găsirea unui loc adecvat, de preferat pe Șoseaua Jianu, din vecinătatea Parcului Filipescu, pe cale de a deveni un cartier somptuos, cu numeroase străzi botezate cu numele unor aviatori căzuți la datorie. La finele lunii iunie, deci după urcarea pe tron a lui Carol al II-lea, sub președinția căruia demarase în 1924 proiectul, primarul Dimitrie I. Dobrescu a reușit, după lupte grele cu consilierii municipali, să obțină locul vizat de Comitet: Piața Gheorghe Buzdugan. Se intra într-o nouă fază, eminamente constructivă, cu noi contracte de încheiat și alte sume de cheltuit. Acționarii Băncii Naționale, în frunte cu Brătienii și cu Guvernatorul Mihai Oromolu, au oferit 300.000 lei. Tot ei, ca acționari principali ai Băncii Românești, au mai subscris și cu suma de 20.000 lei. Generalul Vasile Rudeanu a donat în numele Inspectoratului General al Aeronauticii 280.000 lei.

Industria Aeronautică Română a contribuit cu 100.000 lei. Din vânzarea cărților poștale și din contribuțiile ofițerilor s-au obținut 354.000 lei. Personalul navigant aerian a adunat din primele de zbor 483.720 lei, sumă donată integral Comitetului. Cei mai mulți bani au provenit de pe urma mitingurilor aviatice: 1.454.265 lei. De la acești donatori și de la alții, intendentul maior Ioan Figaro a anunțat Comitetul în ziua de 31 decembrie 1934 că se obținuse suma de 3.383.200 lei, din care până la inaugurarea monumentului - 20 iulie 1935 - vor fi cheltuiți 3.270.000 lei. În 1931 Comitetul a încheiat un contract cu E. Tomat pentru fundație și pietrărie în valoare de 1 200.000, din care au fost plătiți 1.061.500 lei, restul de 138.500 urmând să

¹⁰ Mircea Țoca, *Omagiu lui Iosif Fekete*, în „Expoziția retrospectivă Iosif Fekete”, Oradea, 1973, p. 5.

¹¹ Victor Anastasiu, *op. cit.*, p. 16

¹² B.A.R., Cabinetul de stampe, Arhiva Lydia Kotzebue, doc. 5.

fie achitați după inaugurarea monumentului. Un alt contract, mult mai modest, de numai 36.000 lei, a fost încheiat cu ipsosarul Stănciulescu. Acesta trebuia să creeze mulajele pentru paginile de bronz cu numele eroilor aviator ce vor fi atașate pe trei din cele patru laturi ale soclului. Lui Stănciulescu I s-a plătit un acout de 25.000 lei, rămânând să-i fie plătiți 11.000 lei la finalizarea lucrării¹³.

Potrivit contractului, Lydia Kotzebue avea obligația să supravegheze zilnic și personal lucrul la turnătorie și la înălțarea soclului. S-a conformat fără să stea pe gânduri, deși făcea o adevărată navetă între atelierul de la Arsenal, de pe strada Uranus, și viitoarea piață a Aviatorilor. A fost pe șantierul monumentului din primele momente, de la prima lovitură de târnăcop. Cea mai mică eroare ar fi întârziat lucrul, dacă nu l-ar fi compromise. După o minuțioasă verificare a calculelor efectuată – la cererea Comitetului – de arhitectul Petre Antonescu, lucrul la monument a început cu atenția cuvenită. Pentru fundație s-au săpat 2,5 m. În ea au fost turnați 27 de stâlpi de beton armat de diferite înălțimi și dimensiuni. Dintre ei, 4, cei mai înalți, urcau până în vârful obeliscului, la aproximativ 17 m de sol, având la mijloc o bară de fier, lată de 50 cm, care urma să intre cu un metro în figura înaripată. Soclul – cu trei etaje, primele două fiind circulare – și obeliscul, construite din beton armat de firma Tomat&Comp., au fost placate cu piatră de Banpatak din munții Apuseni. În jurul obeliscului urcă treptat, în formă de spirală, patru figuri de bronz care simbolizează „Sacrificiul Eroilor Aerului”. În vârf a fost așezată figura înaripată care semnifică „Victoria Aviației”. Acest bronz, cu o suprafață proiectată de 9 m², are o înălțime de 5 m și cântărește 5 tone. Sub directia supraveghere a artei, toate piesele de bronz, inclusiv plăcile cu numele aviatorilor decedați, au fost fixate pe soclu și pe obelisc de către specialiștii turnătoriei V. V. Rășcanu¹⁴.

Întreg ansamblul a fost finalizat în iunie 1935, la o săptămână de la închiderea primei ediții a Lunii Bucureștilor. O pânză albă, de care atârna un cordon tricolor, a acoperit monumentul în așteptarea inaugurării, programată de ziua Sfântului Ilie, patronul Aviației Române. În dimineața acelei zile, care cădea în data de 20 iulie 1935, Regele Carol al II-lea, prințul Nicolae, un pasionat aviator, și Marele Voievod de Alba Iulia Mihai au sosit în Gara Mogoșoaia la ora 10²⁵, venind de la Sinaia. Pe peron au fost întâmpinați de Ion Iaculeț, ministru de Interne, Eugen Titeanu, subsecretar de Stat la Ministerul de Interne, Nicolae Stăncescu, directorul general al Siguranței și colonelul Gabriel Marinescu. S-a format un convoi care a sosit în Piața Buzdugan puțin după ora 10³⁰. Erau de față două regimente de aviație, atașaii militari ai Franței, Cehoslovaciei, Poloniei, Yugoslaviei și Bulgariei, guvernul condus de Gheorghe Tătărescu, precum și Alexandru Lapedatu, ministrul Cultelor și Artelor, Lydia Kotzebue, membrii Comitetului pentru construirea Monumentului Eroilor Aerului, preoți, generalul Stoicescu, comandantul Forțelor Aeriene, inginerul Nicolae Cranfil, subsecretar de Stat al Aerului din Ministerul Apărării Naționale, comandor aviator Andrei Popovici, cavaler al Ordinului Virtutea Aeronautică, Alexandru Donescu a dat raportul. Regele, însoțit de membrii Familiei Regale și de general, a trecut în revistă cele două regimente înșirate pe strada Ion Mincu și a urcat în tribuna oficială, alături de Guvern.

¹³ Victor Anastasiu, *op. cit.*, extras din „Dosarul Monumentului”, p. 17-18.

¹⁴ *Ibidem*, p. 7.

Monumentul a fost sfințit de preoții Ionocențiu Ștefănescu și Matei Popescu, care au pomenit sufletele aviatorilor căzuți la datorie, începând cu Gheorghe Caranda, mort pe Câmpul Cotroceni la 20 iunie 1912. Pe durata slujbei, care, datorită citirii celor 181 de nume, ce figurau și pe plăcile de bronz de pe soclu, a durat o jumătate de oră, pe deasupra au trecut în formații de câte trei avioanele Ministerului Apărării și ale I.A.R. Un avion al Școlii „Mircea Cantacuzino“ a evoluat pe toată durata slujbei deasupra mulțimii în amintirea celui care a inițiat turismul cu acest mijloc de locomoție.

Înainte de a trage de cordonul tricolor, Regele - redevenit președinte al Comitetului, a spus următoarele „Inaugurăm, în această zi de sărbătoare și de reamintire a aviatorilor, monumentul prin care o țară întreagă se închină către aceia care, cu sacrificiul vieții lor, au întărit puterea noastră aeronautică și au ajutat la fala țării noastre. Această piatră și acest bronz să rămână veșnic ca o amintire, ca un semn al devotamentului și al credinței. Fie ca acei care, trecând pe această cale, vor privi acest monument, să-și înalțe sufletul, să-și întărească credința și să aibă și ei același simțământ pe care noi, acei care am luptat de la început pentru aeronautica noastră, îl avem: că în fiecare zi se face în această țară un pas înainte pe acest tărâm, pas care la noi este stropit cu sânge. Fac astăzi zburătorilor noștri urarea ca avântul și curajul lor să nu piară, ca programul aeronauticii să fie veșnic și în fiecare zi mai întărit. Fie ca aceste plăci de bronz, amintitoare a jertfelor, să se pună cât mai rar pe această piatră!”¹⁵.

Inaugurarea Monumentului Eroilor Aerului

După Suveran au mai luat cuvântul generalul V. Rudeanu, care a menționat meritele doamnei Kotzebue, N. Caranfil, A. Popovici, Al. Donescu. Singurul vorbitor care a crezut de cuviință să menționeze numele și meritele celei care concepușe și

¹⁵ V. ziarul „Universul“, anul al 25-lea, nr. 199, din 22 iulie 1935, p. 9.

crease monumentul a fost, spre lauda lui, generalul Rudeanu¹⁶: „Monumentul care se inaugurează astăzi este sădit din iubirea fierbinte ce Majestatea Voastră poartă zburătorilor noștri și prețuirea culminantă ce dă virtuților neamului. El va aprinde, desigur, în cursul deceniilor ce vor veni, noi și uriașe avânturi, mari și mândre speranțe în inimile și sufletele românești, care îl vor privi, înțelege și simți. Gândit, inițiat și îndrumat, încă de acum zece ani, de Majestatea Voastră în calitate de Inspector General al Aeronauticii, strângerea fondurilor necesare și executarea lui au fost încredințate unui comitet. Larg sprijinit de corpul ofițerilor aeronauticii care și-au dat ultimele rezerve materiale pentru a perpetua cinstire a vitejilor lor camarazi; cu concursul grațios și entuziast al doamnelor soții de aviatori, care au organizat baluri și realizat beneficii; ajutat de prima noastră instituție financiară, Banca Națională, precum și de societatea Arpa și de Eforia Spitalelor Civile, în sfârșit, cu concursul inspectorilor de aeronautică și subsecretarilor de stat ai Aerului, comitetul a putut termina lucrarea. Este opera doamnei de Kotzebue, soția generalului Kotzebue. Cheltuielile s-au ridicat la 3 milioane 580 mii lei. El stă mărturie slavei ce purtăm floarei florii tinereții românești, care, în războiul zdrobirii fraților, au pierit luptând năprasnic împotriva urgiei dușmane, laolaltă cu furia vânturilor și cu dăra sângelui lor nobil și generos a înscris întâia oară pe cerul patriei dragostea noastră arzătoare, fără de margine, pentru țară, tron și neam. Comitetul, remițând astăzi monumentul în mâinile domnului primar, îl roagă, nu numai să-i dea o cât mai patriotică îngrijire, dar încă, să facă să se perinde în jurul lui, an după an, rând după rând, generațiile tinere, pentru că aici să simtă emoțiunea neînchipuitelor însușiri ale înaintașilor lor, să-și înrădăcineze înaltul lor ideal, să-și hărăzească o viață deosebită de noblețe națională, și, după cum o facem noi astăzi, să se încline cu admirațiune și respect în prezența acestui întreit simbol de strălucită vrednicie românească și cu o adâncă, nemărginită recunoștință, cu profund și nețărmurit devotament în fața Majestății Sale Regele nostru“.

Regele Carol al II-lea trece în revistă regimentele de aviație

¹⁶ *Ibidem*, p. 9.

La ora 11³⁰, a urmat defilarea trupelor de aviație. Festivitatea s-a încheiat la ora 12, în sunetele clopotelor de la biserica Mavrogheni din apropiere.

Eroii aviatori aveau un monument comemorativ de o frumusețe poetică, dar Capitala se îmbogățise cu o operă de artă de o mare valoare estetică, deschizătoare de rumuri pentru proiectele de înnoire și modernizare patronate de Carol al II-lea. Vizibili satisfăcuți de valoarea și de succesul de public al monumentului, în ziua de 30 septembrie 1935 Comitetul i-a mai mulțumit o dată artistei: „Doamnei Lydia general Kotzebue, București. Acum, când Monumentul Eroilor Aerului s-a inaugurat în prezența M.S: Regelui pe piața din Șoseaua Jianului, Comitetul de inițiativă apreciind că: 1) Domnia Voastră ați executat lucrarea la timp și apoi ați urmărit până la montarea ultimei piese de bronz pe soclu. 2) Deși prețul contractului a fost în raport cu lucrarea - 15.000 kg. Bronz - destul de avantajos, la urmă Domnia Voastră nu ați cerut o majorare de preț din cauză că s-a întârziat puțin lucrarea până la acordarea pieței de pe Șoseaua Jianu. 3) Acest monument înfrumusețează Capitala grație activității rodnice și de multe ori dezinteresată a tuturor celor care au pus umărul la înfăptuirea lui. Comitetul vă aduce mulțumirile sale pentru aducerea la bun sfârșit a operei executate și vă promite la închiderea tuturor socotelilor o gratificație, care dacă nu va corespunde efortului depus de Domnia Voastră, va fi ca o distincțiune”¹⁷. În numele comitetului semna Victor Anastasiu. Nu se știe dacă autoarea reală și unică a Monumentului Eroilor Aerului, recunoscută ca atare de comanditari, a primit gratificația promisă¹⁸. Cele câteva xerocopii anexate de Rostislav Kotzebue la sfârșitul albumului cu fotografii ale operelor mamei sale lămuresc doar problema paternității creației. Nici monografia dedicată falnicului monument de Victor Anastasiu nu face referire la gratificația promisă și, de altfel, pe deplin meritată.

Anexa:

Întrucât biografia Lydiei Kotzebue reprezintă și în zilele noastre un mister, situație care a facilitat tot felul de mistificări, unele de-a dreptul jenante, consider că notele următoare - scrise de fiul ei Rostislav Ivon Kotzebue și autentificate de doamna Liana Bogdan¹⁹, născută Trubețkoy, sunt binevenite:

„Mama mea, născută Suchanova, s-a născut pe malul fluviului Volga, în orașul Saratov, la 9 decembrie 1885. În preajma războiului ruso-japonez, ea s-a măritat cu Gladky, care, fiind mobilizat în timpul acestui război, a dispărut pe front. Era obiceiul în Rusia ca femeile, în timpul războiului, să se ducă voluntare pentru îngrijirea răniților. Mama mea s-a înscris la un spital de campanie, cu care, până la sfârșitul războiului, a colindat jumătate din Rusia. În acest timp ea a făcut cunoștință cu tatăl meu, care, fiind militar și având osul piciorului rupt de o schijă de obuz, a fost transportat la spitalul unde ea făcea serviciu.

În 1913 ea a urmat cursurile Academiei de Belle Arte din Moscova, obținând diploma de sculptor. Ea era colegă de promoție cu sculptorul Burgheli, mort în România.

¹⁷ B.A.R., Cabinetul de Stampe, Arhiva Lydia Kotzebue, doc. 5.

¹⁸ Radu Ionescu, *Lydia Kotzebue*, în „Albina”, anul 88, seria II, 1985, nr. 9 (1513), septembrie, p. 6.

¹⁹ Silviu N. Dragomir, *Monumentul Sacrificiului aviatorilor și victoriei aviației*, în ziarul „Cotidianul”, din 6 februarie 1996, p. 3.

O parte din primul război mondial, ea a fost din nou pe front cu un spital și din nou a avut ocazia să-l îngrijească pe tatăl meu, care, în timp de 3 ani, a fost rănit de 4 ori (cu gloanțe). În 1917, aflându-se la Odessa, conducerea provizorie a orașului a însărcinat-o, cu încă două persoane, în calitate de Artistă a Poporului, să deschidă teatrul acestui oraș, care a fost abandonat, și să monteze reprezentații. Ea proiecta și picta decorurile și se ocupa cu coregrafia baletului și a artiștilor. În 1918 ea l-a ajutat în Basarabia pe tatăl meu, care era acolo Comandantul Armatei a 6-a Ruso - Română și lupta contra nemților pe frontul Nămolosa-Galați. El între timp divorțase de prima lui soție (cu care a avut 4 copii), care l-a abandonat în timpul războiului ruso-japonez. Căsătoria lor a fost sărbătorită la Galați pe ziua de 22 octombrie 1918, recunoscându-mă în același timp ca fiul lor.

În 1919 ajungând la Bolgrad (Basarabia), ea a deschis un magazin de jucării din lemn, carton și alte materiale. De asemenea sculpta capete de păpuși, pe care, după ce erau coapte le picta și le făcea corpuri și îmbrăcăminte. Când tatăl meu a făcut acolo o fabrică de cărămidă, țiglă și olărie, ea făcea din humă pești, păsări și alte animale pe care le lipsea de oale înainte de a fi smălțuite și coapte. Aceste basoreliefuli atrăgeau țăranii și olăria se vindea foarte bine. Când părinții mei au abandonat Bolgradul, mutându-se la București, mama a făcut în 1923 sau 1934 o expoziție de sculptură în sala Mozart pe Calea Victoriei. În timpul acestei expoziții au fost vândute mai multe figurine. Printre altele, una intitulată „J'y suis j'y reste“ (în ipsos, mărime naturală), reprezentând o femeie așezată pe umerii unui bărbat, a fost cumpărată de o familie franceză Boissy. O altă figurină, „Sacadjul“ (mărime circa 50 cm., turnată în bronz), a fost cumpărată de o Cantacuzino. O figurină intitulată „Femeie cu copilul în furtună“ (bronz de circa 40-50 cm.) a fost cumpărată de Regina Maria, care a vizitat expoziția. O lucrare în mărime naturală intitulată „Vine automobilul“, reprezentând 5 capete de copii privind peste un gard și reproducă în marmură, nu știu cui a fost vândută. Ca comenzi, printre altele, ea a sculptat: o cupă de circa 40 cm (nu știu din ce metal a fost reproducă), reprezentând 3 capete de cai, pentru un concurs hipic internațional ținut la București; un bust (mărime naturală, din marmură) a soției dirijorului Culibin; două busturi în bronz (11/2 mărime naturală) a doi savanți bacteriologi, Pasteur și Claude Bernard, comandate de Institutul Bacteriologic Cantacuzino. Ele pot fi văzute acum în holul acestui institut; un cap de bronz al profesorului Cantacuzino comandat de Institut. Nu știu unde este această sculptură, poate în criptele profesorului. La cimitirul Bellu există 2 sculpturi executate pentru aviatori căzuți. Una, în marmură, nu știu pe ce mormânt este. A doua, în bronz, la figura 95, locul 33.

Genul ei de a sculpta era în majoritatea cazurilor inspirat de mizerie, printre altele „2 copii orfani“, mărime naturală, „Copil basarabean refugiat“, „O pereche pe Grivița“ etc. Prefera să execute sculpturi mari, peste 2 m înălțime.

Ea a mai executat o mulțime de tablouri și portrete în acuarelă, pastel și ulei. Multe nu erau semnate sau semnate cu „LyK“.

După executarea Monumentului, ea s-a retras în satul Moara Domnească, județul Ilfov. Acolo, în atelierul ei, erau o mulțime de figurine și statui de femei peste 2 m înălțime, toate executate în ipsos sau plastilină. Locuitorii le numeau păpuși și Partidul, după moartea ei, luând și golind casa, le-a spart. Poate 2-3 se mai găsesc în pivniță, unde mama le pune neavând loc în atelier.

Sculptorița fumând mult, cu tot tratamentul aplicat de prof. Nasta, a murit de cancer în gât în ziua de 13 iunie 1944. Ea e prezent îngropată împreună cu tata și bunica (mama tatălui, născută Mavros) în biserica de la Moara Domnească, declarată acum Monument Istoric²⁰.

THE MONUMENT OF THE AIRMEN

Abstract

The model of the monument of the aviators exhibited by Lydia Kotzebue, though it was rejected during the contest from the 2-nd of July 1925, it was accepted by the Committee for the edification of the monument after a new analysis. Its construction was performed between 1927 and 1935. It was inaugurated on the 20-th of July 1935, St. Elijah Day, the patron saint of the Royal Romanian Air Forces. During the ceremony the king Charles II and other personalities took part.

---

²⁰ B.A.R., Cabinetul de Stampe, Arhiva Lydia Kotzebue, *Bibliografia sculptoriței Lydia Kotzebue*, în „History and Genealogy of the Kotzebue Family, Composed and Completed by Rostislav von Kotzebue“, Paris, 1984, p. 30-336.